

MEMORIA TÉCNICA
CONTROL ARQUEOLÓGICO DO ROZADO MANUAL DA PARCELA
CATASTRAL 32033A14800258 ONDE SE ASENTA O XACEMENTO
ARQUEOLÓGICO DO CASTELO DE PENA GA32032032,
Pena, Xinzo de Limia (Ourense)
ED 102A 2015/407-0

PROMOTOR
Servizo de Arqueoloxía da Subdirección Xeral de Conservación e
Restauración de Bens Culturais. Dirección Xeral do Patrimonio Cultural.
XUNTA DE GALICIA

EXECUCIÓN
Citania Arqueoloxía S.L.

DIRECCIÓN TÉCNICA
Israel Picón Platas

ÍNDICE

0. Ficha resumen	2
1. Introducción	3
2. Localización	4
3. Normativa de protección arqueológica	4
4. Xacemento protexido	5
4.1 Estado actual	7
5. Traballos realizados	8
5.1. Traballo de campo	8
5.2. Traballo de gabinete	9
5.3. Duración da intervención e equipo	9
6. Documentación Fotográfica	10
7. Planos	13
Anexo 1	1
Anexo 2	2

0. Ficha resumo

	<u>MEMORIA TÉCNICA:</u>
TÍTULO	CONTROL ARQUEOLÓXICO DO ROZADO MANUAL DA PARCELA CATASTRAL 32033A14800258 ONDE SE ASENTA O XACEMENTO ARQUEOLÓXICO DO CASTELO DE PENA GA32032032, PENA, XINZO DE LIMIA (OURENSE)
CÓDIGO	GA32032032
AUTOR	Israel Picón Platas
LOCALIZACIÓN	San Pedro de Pena, concello de Xinzo de Limia (Ourense)
TIPO DE INTERVENCIÓN	Control Arqueolóxico dos traballos de roza manual no terreo onde se asenta o xacemento arqueolóxico Servizo de Arqueoloxía da Subdirección Xeral de Conservación e Restauración de Bens Culturais. Dirección Xeral do Patrimonio Cultural. Secretaría Xeral de Cultura. Consellería de Cultura, Educación e Ordenación Universitaria
PROMOCIÓN E FINANCIAMENTO	
DIRECCIÓN TÉCNICA	Israel Picón Platas
DATA	Outubro 2015

1. Introducción

Preséntase a memoria técnica da intervención arqueolóxica con código ED 102A 2015/407-0 e título Control Arqueolóxico do rozado manual da parcela catastral 32033A14800258, onde se asenta o xacemento arqueolóxico do Castelo de Pena con GA32032032, sito en Pena, Xinzo de Limia (Ourense).

A iniciativa do proxecto foi promovida pola Dirección Xeral do Patrimonio Cultural (DXPC) da Consellería de Cultura, Educación e Ordenación Universitaria da Xunta de Galicia para dar solución á maleza que estaba invadindo o Castelo de Pena. Os traballos dividíronse en tres bloques

- Realización de rozado manual con motorozadora de mochila a gasolina para limpar e retirala maleza que cubre diferentes partes do Castelo.
- Tala de especies arbóreas invasivas con machado e motoserra.
- Baixo control arqueolóxico, velar porque o Ben Inventariado non padecera ningún tipo de dano material durante os traballos.

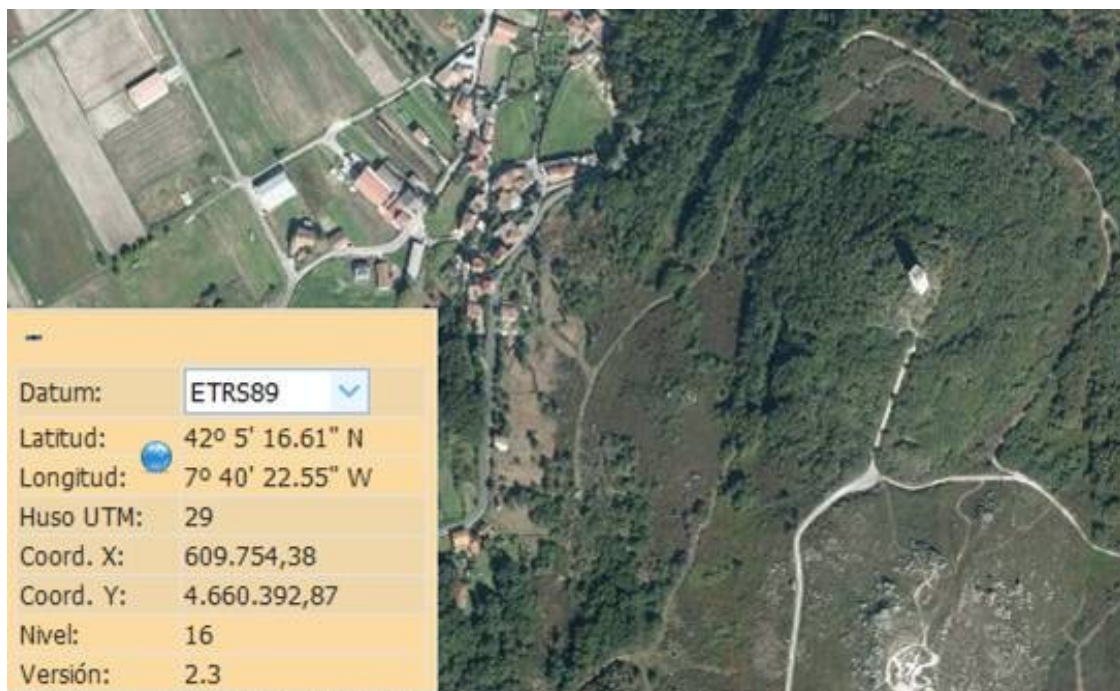

Imaxe 1 Vista da cara Sur da torre despois da roza

2. Localización

A intervención proxectada sitúase nun cumio a 747 m de altitude e a uns 500 m da aldea de Pena (San Pedro de Pena) no concello de Xinzo de Limia.

Imaxe 2 Coordenadas UTM do solar a, onde se atopa a Torre. <http://sigpac.magrama.es/feqa/h5visor/>

3. Normativa de protección arqueolóxica

A intervención arqueolóxica de Control, atívose ao disposto na normativa do organismo competente en Galicia en materia de patrimonio arqueolóxico, a Xunta de Galicia:

- Decreto 199/1997, do 10 de xullo, que regula a actividade arqueolóxica en Galicia.
- Lei 8/1995, de 30 de outubro, do patrimonio cultural de Galicia.

4. Xacemento protexido

O xacemento arqueolóxico obxecto de protección legal é o Castelo de Pena. Figura no Inventario de Xacementos Arqueolóxicos da Xunta de Galicia coa clave de identificación GA32032032.

Tamén figura no catálogo de xacementos arqueolóxicos –con número de A32 e grao de protección II-, do Plan Xeral Municipal de Ordenación Urbana de Xinzo de Limia a probado en sesión plenaria o 6 de marzo de 1985.

PLAN GENERAL MUNICIPAL DE ORDENACIÓN URBANA DE XINZO DE LIMIA (OURENSE) CATÁLOGO DE YACIMIENTOS ARQUEOLÓGICOS		
CÓDIGO DEL YACIMIENTO	Nº DE CATÁLOGO	GRADO DE PROTECCIÓN
GA32032032	A. 32	Grado II
DENOMINACIÓN DEL YACIMIENTO	COORDENADAS	ADSCRIPCIÓN CULTURAL
Castelo de Pena	42° 05' 22" N 67° 40' 17" W	Medieval
LOCALIZACIÓN	Nº DE PLANO	ADSCRIPCIÓN TIPOLÓGICA
- Lugar: Pena	Hoja 264-45	Asentamiento Fortificado
- Parroquia: S. Pedro de Pena	E. 1:5.000	TIPO DE PROPIEDAD
- Concello: Xinzo de Limia		
- Provincia: Ourense		
DESCRIPCIÓN DEL YACIMIENTO	ESTADO DE CONSERVACIÓN	
Se trata de una torre medieval que se encuentra situada en un cerro, encima de un roquedal. Desde este asentamiento se domina toda la llanura limiense y todos los cerros de la zona, ya que su visibilidad es asombrosa.	Su estado de conservación es bueno.	
OBSERVACIONES		
BIBLIOGRAFÍA		

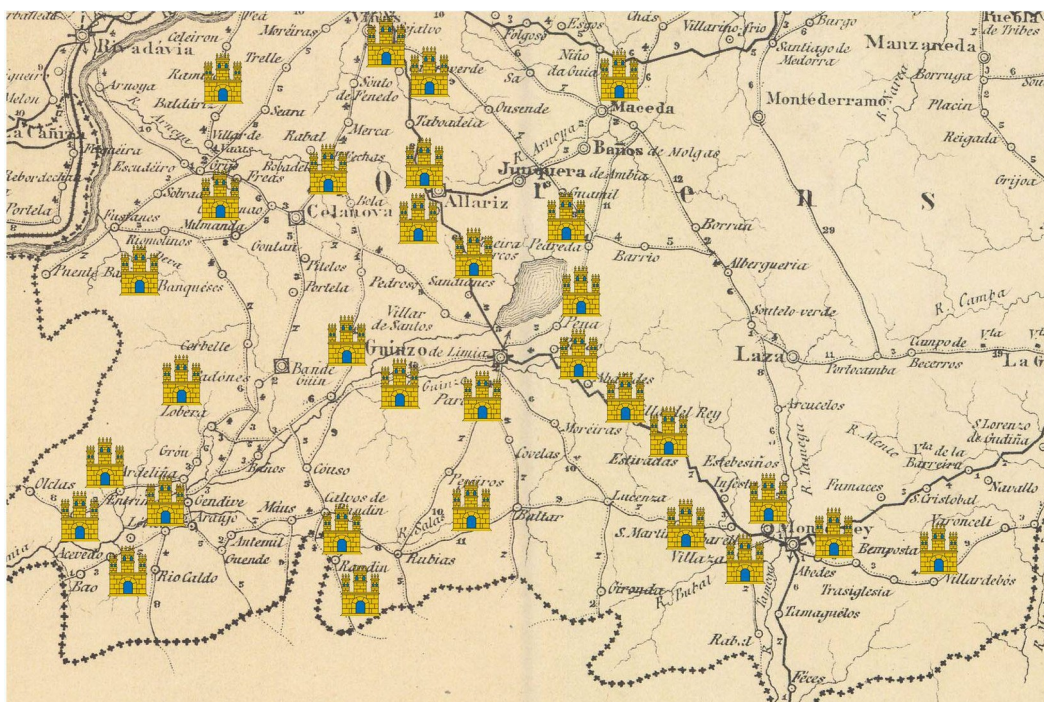

Imaxe 3 Ficha obrante dentro do catálogo de xacementos arqueolóxicos do PXOM de Xinzo de Limia

O GA32032032 localízase sobre una pequena dorsal que en dirección NL-SO avanza dende a Serra de San Mamede dividindo a depresión formada pola Lagoa Antela. Esta dorsal, xalonada polo Mosteiro do Bo Xesús de Trandeiras no seu extremo NL ten no seu apéndice SO a aldea da Pena, que lle da nome a Torre.

En liñas xerais, toda a provincia de Ourense, e especialmente a Limia, está ateigada de castelos e edificacións coma a da Pena de Xinzo. Trátanse de torres desenvoltas en altura, rochedas, pechadas e ameadas. Símbolos de poder do señor feudal sobre a contorna; a meirande parte das veces habitada por un pequeno retén de soldados e un administrador (tenente) encargado da recadación e do control territorial das terras do seu señor; eran ademais, o lugar de almacenaxe das rendas recadadas nas inmediacións en forma de gran; lugar de refuxio dos habitantes das aldeas achegadas; e xa en tempos avanzados do medievo prisión e calabozo (estando este último uso rodeado dun uulo de lenda na meirande parte dos casos).

A historiografía asocia a construción, no caso da Limia, coa protección e defensa do territorio ante o avance do recente creado reino de Portugal durante o século XII. Deste xeito construíríasen un entramado complexo de fortalezas, en forma de torres da homenaxe, das que se conservan restos en Sandiás, Porqueira, Celme e esta da Pena.

Imaxe 4 Castelos e Torres Fortaleza na Limia en época Medieval

4.1 Estado actual

A torre/castelo está situada sobre unha atalaia natural a 747 m. de altitude, cun control visual abraiante sobre a súa contorna inmediata.

Caracterízase arquitectonicamente pola presenza dunha torre (torre da homenaxe); e unha pequena muralla que rodea o curuto formando un patio (patio de armas); esta muralla exterior de forma ovalada podería estar reforzada con torres cilíndricas a dicir por un espigón que sae en dirección sur dende a torre (hoxe en día é a zona máis alterada da muralla exterior, o que fai dudar sobre a forma abaluartada, podería tratarse dunha superficie explanada para a colocación dun canón, que existiría na fortaleza segundo se tira de informacións de González de Ulloa, en 1777¹), esta muralla exterior segundo algún autor² pode chegar a pechar unha superficie de en torno a 3000 m².

A torre (como no caso da Porqueira) presenta un bo estado de conservación en comparación con outras do entramado defensivo da Limia (a de Sandiás, está semiderruída dende o ataque dos irmandiños e a de Celme desaparecida). Chega aos 20 m de altura, faltándolle as ameas do cumio e está construída con perpiaños de granito ben traballados e trabados.

A planta ten unhas dimensións de 10,30 x 10,40 m., conta con tres pisos no seu interior que están cubertos por bóvedas de canón. O baixo carece de acceso polo que se especula cun uso como alxibe.

O acceso ao primeiro andar prodúcese a través dunha porta cuberta por arco de medio punto situada a 6 m. con respecto á rasante actual; a existencia de ménsulas a esa altura circundando a torre fai pensar nun acceso a través de escaleiras exteriores e un sistema de galarías elevadas. O arco da entrada está adornado con motivos de flores e presenta un escudo de armas moi desgastado sobre a porta que podería pertencer á familia “Viedma”.

Segundo Carlos Gómez Salgado, a existencia doutras ménsulas no interior poderían ser indicativas de diferentes épocas e reformas da torre, o que representaría que o castelo fora motivo de reformas durante toda a súa existencia.

---

¹ OLBES DURÁN, C.: *Castillos de Ourense*, Ediciones Lancia, León 1997, pp. 57

² GOMEZ SALGADO, C.: en <https://devedmar.files.wordpress.com/2011/03/a-fortaleza-de-pena-da-portela-as-torres-do-val-do-limia1.pdf>

Este mesmo autor aproxima a data de construción aos primeiros anos do séc. XII, coincidindo coa guerra entre Fernando II e Alfonso I, reis de León e Portugal respectivamente, onde se establece unha delimitación territorial ao longo do sur de Ourense e a Limia. Esta delimitación encheuse de torres e castelos defensivos para *“afianzar e defender a indefinida división xurídica que establecía o tratado de Badaxoz”*.

5. Traballos realizados

A intervención foi planeada despois de diversas reunións mantidas entre o Xefe de Servizo de Arqueoloxía da S.X. de Conservación e Restauración de Bens Culturais -Dirección Xeral do Patrimonio Cultural- e o arqueólogo que subscribe.

5.1. Traballo de campo

O traballo de tala con motoserra Oleo-Mac 940 e machados e rozado manual con 4 rozadoras de mochila (Oleo-Mac 755 Master de 2,8 cv) foi controlado de xeito arqueolóxico polo arqueólogo que subscribe.

Imaxe 5 Rozadora empregada durante os traballos de roza

Con carácter previo ao inicio dos traballos, realizouse un rexistro documental fotográfico do estado en que se atopaban as diferentes partes do castelo: torre da homenaxe patio de armas, lenzos da rolda exterior de muralla ...

Ao rematar o traballo, realizouse un novo rexistro documental fotográfico de toda a área rozada.

Realizáronse 2 tipos de roza

- Total. Mediante motorozadora de mochila con cabezal triturador de 3 dentes para as matogueiras e especies arbóreas invasivas. A broza sobrante foise deixando repartida homoxeneamente ata a súa natural descomposición.
- Selectiva. Con motorozadora de mochila con cabezal de disco de corte para as árbores frondosas (polas de carballo, castiñeiro...) que afectaban ás estruturas e con motoserra para as especies invasivas e arbustos. Os residuos procedentes da corta e trituración repartíronse homoxeneamente dentro da zona de actuación

A área de actuación integral foi aproximadamente de 3.000 m². Prestouse especial coidado, durante o traballo, para non afectar as múltiples estruturas do castelo, empregándose *fío de roza* nas zonas máis sensibles.

5.2. Traballo de gabinete

Durante o traballo de campo localizouse unha moeda que foi depositada no Museo Arqueolóxico Provincial de Ourense. Asemade presentase a Memoria Técnica para poñer fin ao expediente arqueolóxico.

5.3. Duración da intervención e equipo

O traballo realizouse entre os días 5 e 9 de outubro. O equipo de traballo estivo formado por:

Arqueólogo director:

Israel Picón Platas

Técnicos arqueólogos:

Eduardo Velázquez Turnes

Óscar Barros Fernández

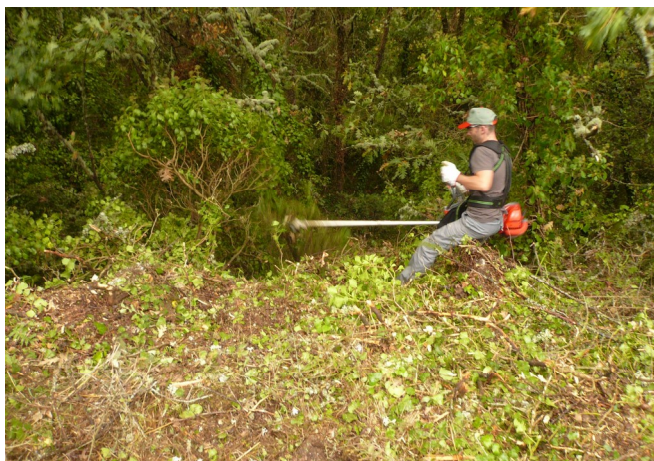
Óscar Arias Álvarez

6. Documentación Fotográfica

Imaxe 6 Estado inicial do xacemento antes de comezar os traballos de roza

Imaxe 7 Proceso de rozado e tala

Imaxe 8 Castelo de Pena despois dos traballos de roza

Pontevedra, 22 de outubro de 2015

CITANIA - ARQUEOLOXIA, S.L.
B- 36571057
Rúa Castela, 7 - 4º B PONTEVEDRA

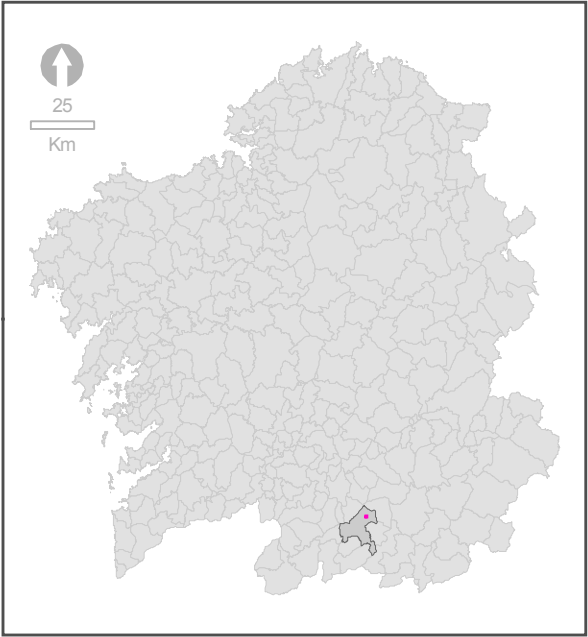
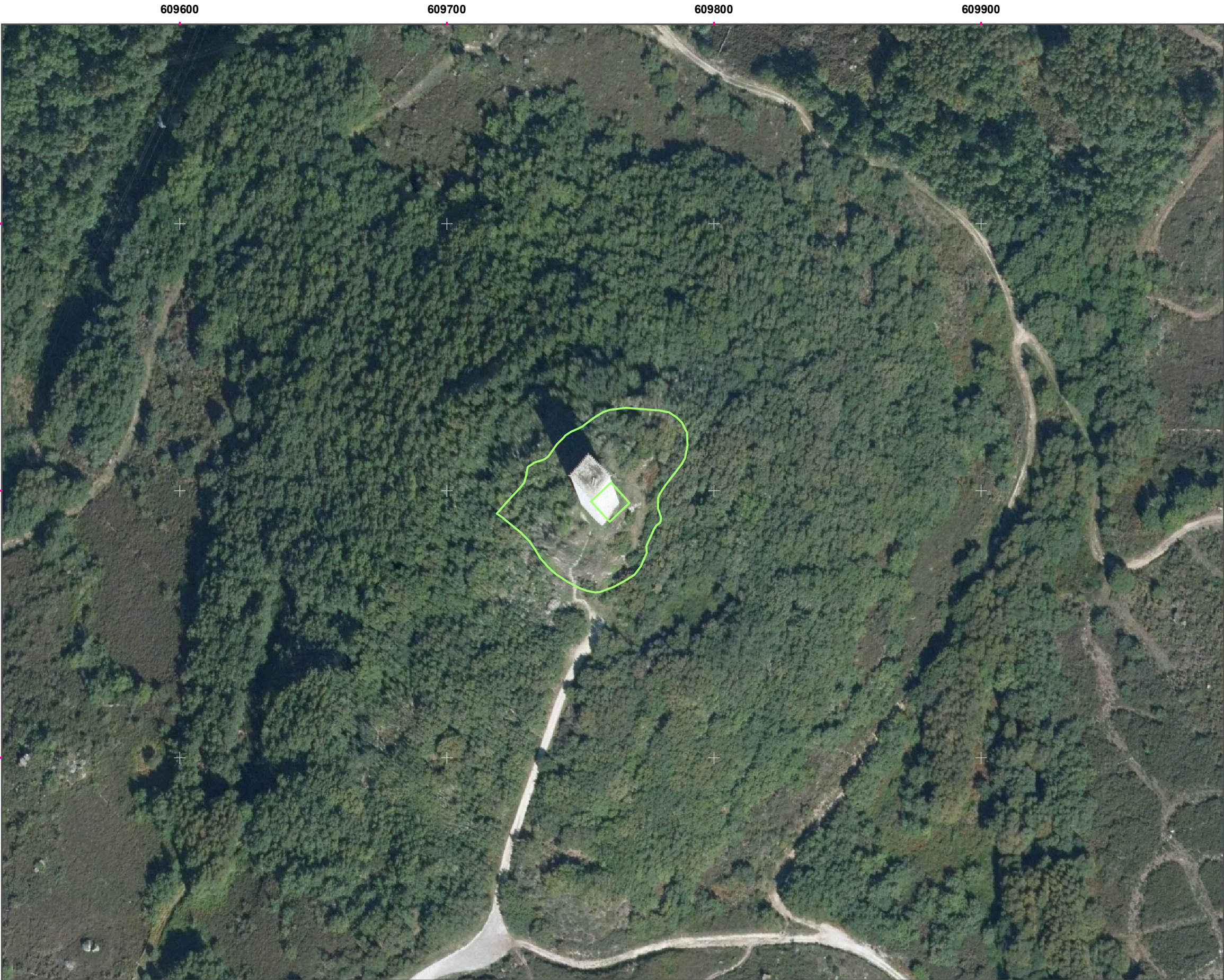
Asdo.: Israel Picón Platas

7. Planos

1. Área da intervención do control de rozado manual. E/1500.

2. Área da intervención sobre o mapa do Catastro. E/500.

PNOA cedido por
© Instituto Xeográfico Nacional de España
Año 2014

SRS: 25829
UTM29T - ETRS89

MEMORIA TÉCNICA: Control arqueolóxico do rozado manual da parcela catastral 32033A14800258 onde se asenta o xacemento arqueolóxico do Castelo de Pena GA32032032 - ED 102A 2015/407-0

TÍTULO: Área da intervención do control de rozado manual

DIRECCIÓN: Israel Picón Platas

Outubro 2015

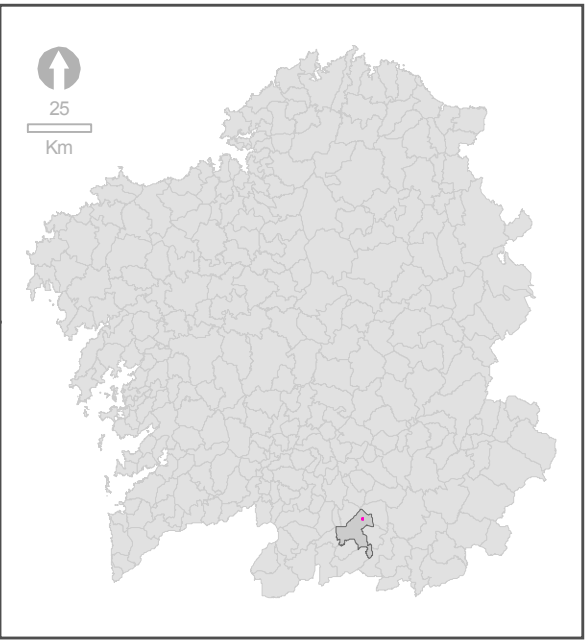
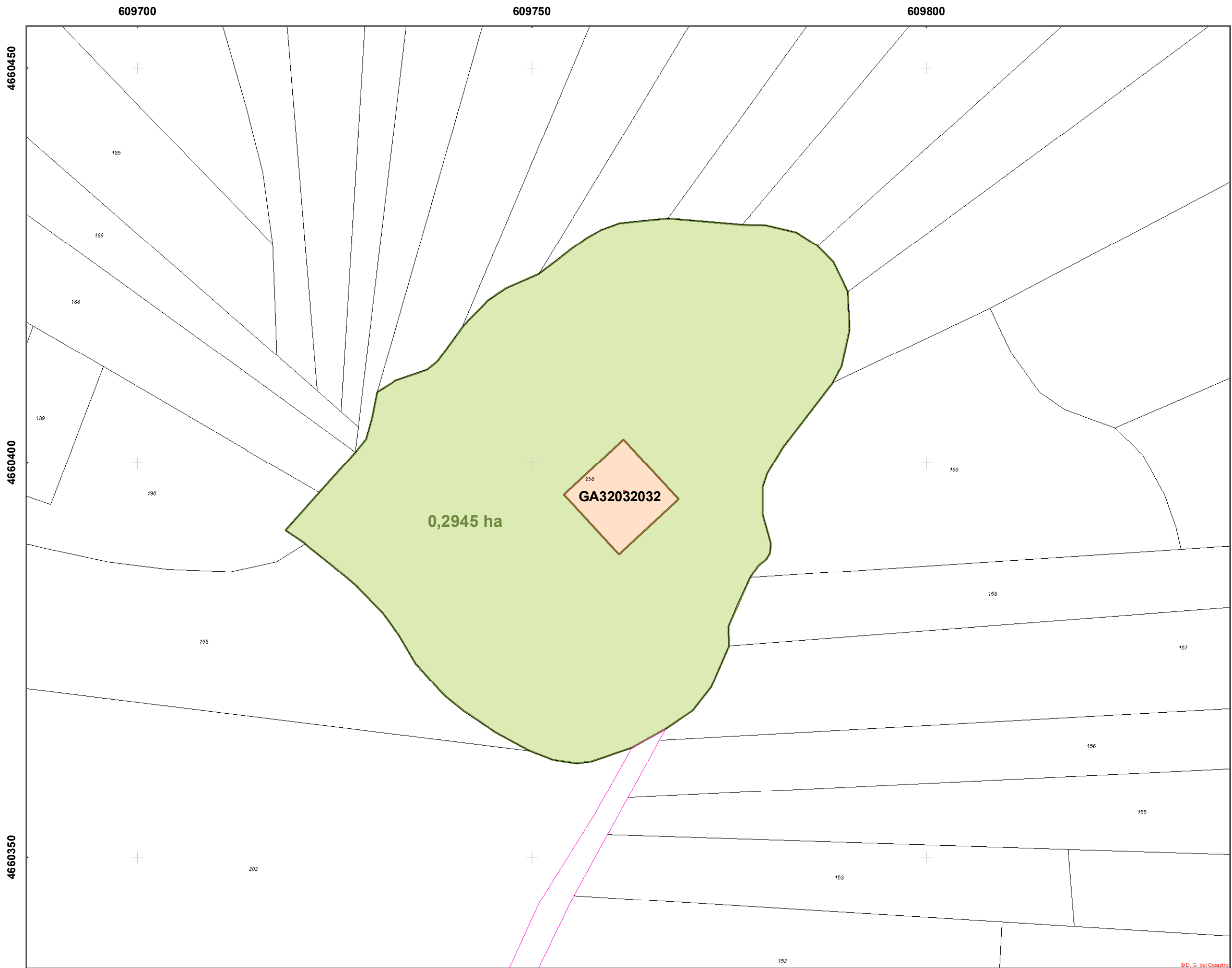
1:1,500
20
Metros

A Citania Arqueoloxía S.L.
www.acitania.com

PLANO
1

PNOA cedido por
© Instituto Xeográfico Nacional de España
Año 2014

SRS: 25829
UTM29T - ETRS89

MEMORIA TÉCNICA: Control arqueolóxico do rozado manual da parcela catastral 32033A14800258 onde se asenta o xacemento arqueolóxico do Castelo de Pena GA32032032 - ED 102A 2015/407-0

TÍTULO: Área da intervención sobre o mapa do Catastro

DIRECCIÓN: Israel Picón Platas

Outubro 2015

1:500
10
Metros

A Citania Arqueoloxía S.L.
www.acitania.com

PLANO
2

Anexo 2

INVENTARIO DE MATERIAIS ARQUEOLÓXICOS

Durante os traballos de Control arqueolóxico do rozado manual da parcela catastral 32033A14800258, onde se asenta o Castelo de Pena GA32032032, localizouse unha moeda de vellón no camiño que desemboca nas escaleiras que dan acceso á Torre.

SIGLA	OBXECTO	MATERIAL	UE	BOLSA	CRONOLOXÍA	DESCRICIÓN
TP-001-15	Moeda	Vellón	-	1	Romana	Moeda de vellón que podería pertencer a <i>Marcus Cassianus Latinus Postumus</i> (Emperador do 259/260 d.C)

